

מאמר זה מוקדש לתלמידי היקר
נדב אלעד ז"ל אשר נפל בעת מילוי תפקידו.
מתוך לימודנו המשותף נרקם מאמר זה.
להט לימודו וחיוכו חסרים עד מאוד

חזי כהן

אברהם ולוט – מפגדה לפירוד

הקדמה

המתח הרב אשר שרר בין אברהם ללוט ומריבות הרועים הביאו בסופו של דבר להיפרדות אברהם מאחיינו.¹ מיד לאחר עזיבת לוט התגלה ה' לאברהם והבטיח לו ולזרעו את ארץ ישראל ("ג, יד-יח). הדגשת העיתוי: "וה' אמר אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו" (שם, יד) – מבטאת בהכרח הסתייגות מלוט, ומקדימה את ביטול ההצעה הנדיבה של אברהם לאחיינו לחלוק עמו את הארץ המובטחת. דברי ה' ערוכים כנגד הבטחת אברהם. אברהם הציע: "הלא כל הארץ לפניך הפרד נא מעלי אם השמאל ואימנה ואם הימין ואשמאילה" (שם, ט), וכנגד זאת הבטיח ה' לאברהם: "כי את כל הארץ אשר אתה ראה לך אתננה ולזרעך עד עולם" (שם, טו). כנגד בחירת לוט בכיכר הירדן: "וישא לוט את עיניו וירא את כל ככר הירדן כי כלה משקה... ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן" (שם, י-יא), הורה ה' לאברהם באותה הלשון לרשת את הארץ מחדש: "שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם... כי את כל הארץ אשר אתה ראה לך אתננה..." (שם, יד-טו).² לשתי פעולות אלו, נשיאת עיניים³ והתהלכות

* הפניה סתמית מכוונת לספר בראשית.

1. במקום אחר הראינו, שההיפרדות תלויה בפערים העמוקים שנוצרו בין אברהם ללוט בשאלת מקום הרכוש בחייהם. אברהם מתואר כעשיר גדול המכוון עצמו לעבודת הבורא, ולעומתו לוט מוצג כבעל רכוש גרדא. בחירת לוט בסדום חושפת את עולם הערכים שלו, הכולל את העדפת טובה הכלכלי של סדום, אף שיש בה רשעים. קרוב לוודאי שהרועים פעלו ברוח אדוניהם ועל כן הגיעו לכדי מריבה. ראו מאמרי, 'פרדת אברהם מלוט (בראשית י"ג)', **מגדים נב**, תשע"א, עמ' 22-9; צ' שמעון, **הנגדה בסיפור המקראי: האמצעי הספרותי והדרמה של הבחירה**, עבודה לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת בר אילן, רמת גן תשס"ט, עמ' 268-284.
2. על פי תרגום אונקלוס אברהם הציע ללוט לבחור את אחת מרוחות השמים, והוא ילך לרוח הנגדית: "אם את לצפונא אנא לדרומא ואם את לדרומא אנא לצפונא (ואצפנד)" ("ג, ט). לפי זה הניגוד בין דברי ה' להצעת אברהם מחריף, שכן ה' הורה לאברהם ללכת "צפונה ונגבה וקדמה וימה" (שם, יד) כדי לקנות את הארץ כולה.
3. ראו: D. Daube, *Studies in Biblical Law*, Cambridge 1947, pp. 26-39, ובמיוחד עמ' 34. לדבריו, הצו הראשון "לך לך מארצך וממולדך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך" ("ב, א),

בארץ,⁴ ישנה משמעות של קניין, ולפיכך הן בעלות חשיבות עליונה בביטול הצעת אברהם ללוט לחלוק עמו את הארץ.

א. הצגת הבעיה: פער בין הצו לביצוע

בחינה מדוקדקת של הצו והביצוע מעלה פער ביניהם: בעוד שאברהם נצטווה להתהלך בארץ ולקנות אותה, הוא מתיישב באלוני ממרא.

הביצוע (י"ג, יח)

הצו (י"ג, יז)

וַיֵּאָהֵל אַבְרָם

קוֹם הַתְּהַלֵּךְ בְּאֶרֶץ

לְאֶרְכָּה וּלְרַחֲבָה כִּי לֹךְ אֶתְנַנֶּה. וַיְבֵא וַיֵּשֶׁב בְּאֵלֹנֵי מַמְרָא אֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן וַיְבִן שָׁם מִזְבֵּחַ לַה'.

המתח בין הצו לביצוע ניכר: אברהם נצטווה לנוע בארץ ("התהלך"), ואילו הוא התיישב במקום ספציפי ("וישב"). השימוש בפועל העזר 'קום' המשמש לזירוז, מעצים את הפער, שכן הוא יוצר ניגוד נוסף לפועל 'וישב'. הקמת המזבח באלוני ממרא מבטאת זיקה למקום ועומדת כנגד הצו. גם רצף הפעלים: 'ויאהל', 'ויבא', 'וישב', 'ויבן', מחדדים את הפער. בקריאה ראשונה הם מציגים דמות פעלתנית, כראוי לצו להתהלך בארץ, אך בפועל היא נייחת.⁵

המתח בין הצו לביצוע מחריף לאור העובדה ששיבת אברהם באלוני ממרא היא ממושכת ביותר היא אורכת לפחות כארבע עשרה שנה ואולי אף יותר מכך.⁶ בין התיישבותו שם (י"ג, יח) ועד לעזיבתו (כ', א) מתרחשים האירועים הבאים: סדום ובנותיה הוכנעו על ידי ארבעת המלכים, ואברהם יצא למסע הצלה (י"ד); הגר ניתנה

פירושו 'הארץ שאתן לך'. לדעתו, גם ההוראה למשה לראות את הארץ לפני מותו (דברים ל"ד, א-ד) משמעותה ירושת הארץ, וראו: נ' ואזנה, כל גבולות ארץ – גבולות הארץ המובטחת במחשבת המקרא על רקע המזרח הקדום, ירושלים תשס"ח, עמ' 89.

4. כפי שפירשו חז"ל והתרגומים: ר' אליעזר בבבא בתרא ק ע"א וכן תרגום ירושלמי על אתר. על פי מ' מלול נוהג זה היה מקובל במזרח הקדום: M. Malul, *Studies in Mesopotamian Legal Symbolism* (AOAT 221), Kevelaer 1988, pp. 381-391.

5. בכך יש דמיון לאלהיה במעמד הר חורב (מל"א י"ט). אליהו אשר ביקש למות צווה לאכול בלשון מזרזת: "קום אכול" (שם, ה), אך הוא נענה רק באופן מילולי להוראת המלאך. אף שמיוחסות לו ארבע פעולות והוא מוצג כדמות אקטיבית לכאורה, בפועל הוא פסיבי, שכן הוא חוזר לישון: "ויאכל וישת וישב וישכב" (שם, ו).

6. האירועים שהתרחשו בזמן ישיבת אברהם באלוני ממרא נמשכו בין ארבע עשרה לעשרים וחמש שנה. מסירת הגר לאברהם אירעה כשאברהם היה כבן שמונים וחמש, עשר שנים לאחר עלייתו לארץ (י"ב, ד; ט"ז, ג). ישמעאל נולד שנה מאוחר יותר (ט"ז, טז), ועל לידת יצחק נתבשר אברהם שלוש עשרה שנה מאוחר יותר, בהיותו בן תשעים ותשע (י"ז, א). אם ישיבת לוט בסדום התרחשה סמוך ללקיחת הגר, והחרבת ערי הכיכר אירעה סמוך ללידת יצחק – אזי עברו ארבע עשרה שנה. הגבול העליון הוא מעט פחות מעשרים וחמש שנה, שכן אברהם עלה לכנען בגיל שבעים וחמש (י"ב, ד) והוליד את יצחק בגיל מאה (כ', ה).

לאברהם, הרתה וילדה את ישמעאל (ט"ז) אשר הגיע לגיל שלוש עשרה (י"ז); שרה התבשרה על לידת יצחק (י"ח); ה' החריב את ערי הכיכר (י"ט).

מבחינה ספרותית נייחותו של אברהם ניכרת. הוא שהיה בתנועה בלתי־פוסקת עם כניסתו לארץ ושיבתו ממצרים (י"ב, ד, ה, ו, ת, ובמיוחד ט; י"ג, ג-ד), הופך כעת ליושב קבע לאורך שבעה פרקים (י"ג-י"ט). היוצא מכך הוא, שרוב פרקי אברהם (שבעה פרקים מתוך שלושה עשר) מתארים אירועים שהתרחשו במקביל לשיבתו באלוני ממרא! ישיבת הקבע אינה תואמת את אפיונו עד כה כנווד המבשר את שם ה' ברחבי ארץ.

גם עזיבתו את אלוני ממרא מצריכה הסבר. מדוע החליט לעזוב את אלוני ממרא שבה ישב מוגן לצד בעלי בריתו המסייעים לו? ומדוע בחר לעשות זאת דווקא בנקודת זמן זו?⁷

מהי, אם כן, משמעות הפער שבין הצו לביצוע? מדוע שינה אברהם מדפוס פעילותו עד עתה? בשאלות אלו נעסוק במאמר זה.

ב. פירושי רמב"ן: צו ללא הגבלת זמן ועצה טובה

רמב"ן הציע שתי תשובות לפתרון הבעיה:

יתכן שזה רשות כרצונו, אמר לו בכל אשר תרצה ללכת בארץ לך, כי אהיה עמך ושמרתיך מרעת הגוים, 'כי לך אתננה', כלומר שלך תהיה. ואם היא מצוה, שילך בה כל ארכה ורחבה להחזיק במתנתו כאשר פירשתי (לעיל י"ב, ו), לא נצטווה לעשות זה מיד. והנה עשה כן, כי עתה היה במזרח ואחר כן הלך אל ארץ פלשתים שהוא במערב, והנה קיים המצוה בחייו (פירושו ל"ג, יז).

בפירושו הראשון מציע רמב"ן, שאין מדובר כלל בצו אלא בהמלצה בלבד, ולפיכך אי־קיומה אינו מהווה בעיה כלל. בפירושו השני הוא טוען, שאמנם מדובר בצו, אך הוא ניתן ללא הגבלת זמן, ולפיכך היה בידו של אברהם לקבוע את עיתוי הביצוע. אברהם אמנם בחר להתיישב באלוני ממרא למשך שנים רבות, אך מאוחר יותר שב לנדודיו (כ', א), ועל כן יש להחשיבו כמי שפעל על פי הצו.

המשותף לשני הפירושים הוא הקביעה, שאכן קיים פער מסוים בין דבר ה' למעשיו של אברהם, אך אין כאן הפרה של דבר ה'. פירושים אלה תואמים את רוח הפסוק. לצד ישיבתו באלוני ממרא מוזכרת הקמת המזבח לה' – "ויבן שם מזבח לה'" (י"ג, יח). הקמת המזבח מבטאת את נאמנותו של אברהם לקב"ה. במקום אחר⁸ הראינו, שאזכור האוהל בפרק י"ג מבטא את זיקתו העמוקה של אברהם לה' – "וילך

7. ' קיל מוסיף ודן בשאלה, מדוע עזב אברהם את ארצות ההר הנושבות אל הנגב היבש. הוא מונה מספר סיבות, חלקן על דרך הפשט וחלקן על דרך הדרש (י' קיל, ספר בראשית עם פירוש דעת מקרא ב, ירושלים תש"ס, עמ' נו).

8. כהן (לעיל, הערה 1), עמ' 14.

למסעיו... עד המקום אשר היה שם אהלה... אל מקום המזבח אשר עשה שם בראשונה ויקרא שם אברם בשם ה' (י"ג, ג-ד). זאת בניגוד ללוט, שראה באוהל רכוש בלבד – "וגם ללוט ההלך את אברם היה צאן ובקר ואהלים" (שם, ה). לאור זאת נראה, כי המונחים המוזכרים כאן (אוהל ומזבח) אכן מבטאים זיקה עמוקה של אברהם לקב"ה, והם תואמים פרשנות שלפיה אברהם פעל על פי צו ה'. כמו כן, אפיונו של אברהם כמי שמציית לצו האלוהי תואמת את התנהגותו במקרים אחרים: העלייה לארץ ישראל (י"ב, א-ה), ברית המילה (י"ז), גירוש ישמעאל (כ"א) והעקדה (כ"ב).

עם זאת, פירושים אלה קשים:

הפירוש הראשון (המלצה) קשה, שכן דברי האל אינם מנוסחים בלשון המלצה אלא בסגנון של צו שיש לקיימו לאלתר (ראו להלן). יתרה מכך, בחירת המילים בתיאור הביצוע מחריפה את הפער, שכן המתח בין הצו "קום התהלך" לביצוע "וישב" הוא כפול כפי שציינו לעיל. הפירוש השני (צו ללא הגבלת זמן) קשה, משום שלשון הזירוז "קום" מבטאת באופן פשוט רצון להמריץ את אברהם לקיום ההוראה באופן מיד. פועל העזר "קום" בצירוף פעולה מופיע כארבעים פעמים במקרא בהקשר של דרישה שיש להזדרז לקיימה (למשל: כ"ח, ב; דברים י', יא; שמ"א ט', ג; שמ"ב י"ג, טו; מל"א י"ד, יב; מל"ב ח', א; ירמיהו י"ג, ד, ו). דוגמה בולטת לזירוז מופיעה בספר יונה, ששם ההוראה ללכת לנינווה פותחת בצירוף "קום לך" (א', ב), ויונה נענש על אי-קיומה המידי! רק במקרה אחד, בסיפור בלעם (במדבר כ"ב, כ), מופיע הצירוף במשמעות של היתר והרשאה. קושי נוסף בפרשנות זו נעוץ בעצם הטענה שה' מחלק הוראות שהמצוה רשאי לקיימן גם לאחר שנים רבות. למיטב ידיעתי לא מצאנו מקרה נוסף כזה במקרא. כמו כן קשה לטעון שאברהם חזר לנדוד בארץ לאורכה ולרחבה שכן הוא עבר להתגורר בדרום הארץ, תוך שהוא משנה את מקום מגוריו לעתים רחוקות: הוא עזב את אלונים ממרא ועבר אל גרר (כ', א), משם עבר לבאר שבע (כ"ב, יט) ומשם חזר לחברון (כ"ג).

יתרה מכך, שני הפירושים אינם משתלבים בהקשר רחב יותר. אם התגלות האל לאברהם לאחר הפך נועדה לבטל את הצעתו ללוט (על ידי נשיאת העיניים וההתהלכות בארץ) – אזי אין מדובר בפעולת רשות או בצו שניתן לקיימו לאחר שנים.

ג. פתרון רד"ק: אברהם קיים את הצו במלואו

לדברי רד"ק, אברהם אכן ציית לצו במלואו והתהלך בארץ:

העתיק משם אהלו ונטה אהלו ממקום למקום, עד שבא וישב באלוני ממרא (פירושו לי"ג, יח).

לדעתו, הפועל 'ויאהל' מתאר תנועה ממושכת של הקמת אוהלים ופירוקם, שרק בסיומה התיישב אברהם באלוני ממרא. בכיוון זה הלך גם מנחם בן־ישר, אשר סבר כי הפועל 'ויאהל' פירושו המשיך לנדוד בארץ כגו.⁹ גם יהודה קיל תמך בעמדה זו והוסיף ראייה לדברי רד"ק:

כנגד הכתוב בלוט 'ויאהל עד סד'ם' (לעיל פסוק יב) כתב 'ויאהל אברם', והכונה בארץ כנען, ככתוב למעלה (שם). וסתם הכתוב ולא פירש את המקום שבו נטה את מאהלו, ונראה שמקומות אלה היו רבים, הכל כמצות ה' עליו: 'קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה', וכבר הבאנו למעלה את דברי יהושע: 'ואולך אותו בכל ארץ כנען' (יהושע כ"ד, ג). עם זאת נראה לנו שבמסע זה נטה את מאהלו במקומות שונים ב'כל ארץ יהודה', כעולה מן הכתוב בהמשך.¹⁰

לדברי קיל, העובדה שלא נזכר שם המקום שבו נטה אוהלו, מעודדת את הפרשנות שלפיה מתוארת כאן פעולה חוזרת ונשנית ולא אירוע חד־פעמי. לפי פירוש זה, הניגוד בין בחירת לוט בסדום לבחירת אברהם בכנען ניכר:

אֲבָרָם יָשָׁב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן (יב)	וְלוֹט יָשָׁב בְּעָרֵי הַכְּפָר (יב)
וַיֵּאָהֵל אֲבָרָם (רד"ק: בכל ארץ כנען)	וַיֵּאָהֵל עַד סְדֹם (יב)
וַיֵּשֶׁב בְּאֶלְנֵי מְמַרָּא אֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן (יח)	

רד"ק וסיעתו סוברים כי אין כלל מתח בין הצו לביצוע: אברהם נצטווה להתהלך בארץ, וכך אכן עשה. לפירוש זה יתרון בכמה היבטים:

האחד, השורש אה"ל בצורת פועל מופיע רק פעמיים במקרא – ביחס ללוט וביחס לאברהם ("ג, יב, יח). אצל לוט נאמר: "ולוט ישב בערי הכנען ויאהל עד סד'ם" (יב). מפסוק זה עולה כי משמעות הפועל 'ויאהל' היא נטה אוהל. מדובר בפעולה קבועה החוזרת על עצמה, שכן מוזכר שעשה כן בערי הכיכר השונות עד שהגיע לסדום. אך טבעי לפרש כך גם את המופע השני הסמוך לו, אף שבתיאור כאן לא נזכר מקום גאוגרפי. היתרון השני הוא, שהפועל 'ויאהל' מקדים את הגעתו של אברהם לאלוני ממרא: "ויאהל... ויבא וישב באלני ממרא" (יח), ולפיכך נראה להסביר שנטה אוהל ופירקו עד להגעתו לאלוני ממרא. היתרון השלישי הוא בכך, שאזכור אוהלו של אברהם מבטא, כפי שכבר ציינו, את הזיקה העמוקה של אברהם לקב"ה ואת הפער שבין הדוד לאחיין. אזכור נטיית האוהל לצד הקמת המזבח מקשים לומר שיש כאן הפרה של צו ה'.

9. ראו: מ' בן־ישר, "ויסע לוט מקדם" [בראשית יג, יא], בתוך: י' בן־שם ואחרים (עורכים), ספר יוסף ברסלבי (ברסלבסקי) – מחקרים במקרא, בלשון ובידיעת הארץ, מוגשים לו בהגיעו לשיבה, ירושלים תש"ל, עמ' 98.

10. י' קיל, ספר בראשית עם פירוש דעת מקרא א, ירושלים תשנ"ז, עמ' שנח.

עם זאת, יש להקשות על פירוש זה. ראשית, הוא מתעלם מסימו של פסוק יח ('וישב'), המנוסח באופן המנוגד לצו ('קום לך'). יתרה מכך, השימוש בפועל 'וישב' בצירוף מקום ספציפי יוצר תחושה של ישיבת קבע המנוגדת להוראה. בנוסף, רוב המילים בפסוק עוסקות בתיאור ישיבת הקבע של אברהם באלוני ממרא ולא בהקמת אוהלו – הזוכה לשתי מילים בלבד. כך נוצר הרושם שאברהם פעל בניגוד לצו. כמו כן, לפי רד"ק וסיעתו קשה להבין, מדוע אצל לוט נזכר הפועל 'ויאהל' בצירוף פירוט המקומות שבהם ישב, ואילו אצל אברהם מופיע פועל זה באופן סתמי ובלא פירוט. קושי נוסף הוא, שמפרשים אלו לא נתנו דעתם לשינוי הדרמטי שחל בהתנהגותו של אברהם, אשר עבר מחיי נוודות לישיבת קבע ארוכת שנים באלוני ממרא. שינוי עמוק זה מלמד על מהפך בדרכו של אברהם ודורש הבהרה.

ד. הצעה חדשה: אברהם ממתין ללוט

לדעתי דבר ה' אכן מנוסח כציווי והוא נועד לבטל את הצעתו של אברהם ללוט, ולפיכך קיומו נדרש לאלתר. כמו כן, קיים פער בין ההוראה "קום לך" לביצוע "וישב", ויש ללמוד מכך שהתיישבותו של אברהם באלוני ממרא עומדת במתח אל מול הדרישה להתהלך בארץ.¹¹ רק פירוש כזה הולם את הפסוקים וקשוב למתח העולה מהם.

אולם כעת יש לשאול, מה הסיבה להתנהגות זו של אברהם? מדוע נהג כך ולא התהלך בארץ כפי שצוה? לדעתי, אברהם התיישב באלוני ממרא משום שביקש להמתין ללוט. ביושבו שם הוא רצה להיות לו לעזר במידת הצורך, וציפה, ככל הנראה, לשובו.

על פי הכתובים, אלוני ממרא שוכנת בהר המשקיף על כיכר סדום, ובין שתיהן מחברת דרך מוכרת וידועה. להלן מספר ראיות לכל אחת מן הטענות:¹²

11. ניתן לפרש את הפועל 'ויאהל' במשמעות הפוכה של פירק/סתר אוהל, וכך אכן פירש החזקוני: "היה לו לכתוב ויבא אברם ויאהל וישב, אלא 'ויאהל' דהכא אינו לשון תיקון אוהל, אלא לשון סתירת אוהל. יש הרבה מלות בלשון הקדש כתובות בענין אחד ויש להם שני פירושים זה להפך מזה... אף כאן 'ויאהל'... כלומר עקר אוהל ממושב ראשון שהיה בארץ כנען ותקעו באלוני ממרא" (פירושו ל"ג, יח). לשיטתו, אברהם פירק את אוהלו שבאזור בית אל ועבר להתגורר באלוני ממרא. חשוב לציין, כי גם תרגום השבעים הבחין בין שני המופעים של השורש אה"ל: בעוד שבפסוק יב (ביחס ללוט) תרגם 'נטה אוהל', הרי שבפסוק יח (ביחס לאברהם) תרגם על פי ההקשר 'עקר אוהל'. לדברי מ' צפור, המתרגם פירש אצל אברהם את הפועל הדנומינטיבי אה"ל במשמע ביטול (על דרך שר"ש וסע"ף בבניין פיעל).
ראו: מ' צפור, **תרגום השבעים לספר בראשית**, רמת גן תשס"ו, עמ' 193-194.

12. מיקומן של סדום ובנותיה אינו ברור, שכן סדום לא אותרה, ורבים הסוברים שהיא שכנה באגן הדרומי של ים המלח שהוצף לאחר מכן. יש הממקמים אותה בצדו המזרחי, ויש – בצדו המערבי של הירדן. ראו: ש' אחיטוב, ערך 'סדום ועמורה', **אנציקלופדיה מקראית**, ה,

1. קיומה של דרך המקשרת בין סדום לאלוני ממרא – מסיפור מלחמת ארבעת המלכים עולה כי אנשי הבקעה נסו אל ההר בעת אסון ופליטים הגיעו אף אל מקום ישיבתו של אברהם – "והנשארים הָרָה נסו" (י"ד, י); "ויבא הפליט ויגד לאברם העברי" (שם, יג). על דרך הפשט, הפליט לא הגיע במכוון אל אברהם, אלא נס על נפשו והגיע כמו רבים אחרים אל אלוני ממרא, הנמצאת על ההר הסמוך. גם ירידת המלאכים/אנשים מאוהל אברהם אל סדום מלמדת על קיומה של דרך המקשרת בין שני המקומות – "ויפנו משם האנשים וילכו סְדָמָה" (י"ח, כב).

2. מאלוני ממרא ניתן לצפות על סדום ובנותיה – בתום הבשורה על לידת יצחק מלווה אברהם את המלאכים בדרכם להשמיד את סדום, ומקרבת מקום הם משקיפים עליה: "ויקמו משם האנשים וישקפו על פני סְדָם ואברהם הלך עמם לשלחם" (י"ח, טז). לאחר השחתת ערי הכיכר השקיף אברהם עליהן בחורבן: "וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם את פני ה'. וישקף על פני סְדָם ועמרה" (י"ט, כז-כח).¹³

לטענתי, ישיבת אברהם באלוני ממרא תלויה בשהותו של לוט בסדום. יש לשים לב לכך, שהפְּרָדָה אירעה באזור בית אל (י"ג, ג-ד, יא¹⁴), ומשם השקיף לוט על כיכר הירדן הממוקמת מצפון לים המלח,¹⁵ ולא על סדום המצויה מדרום לים המלח. לוט נדד דרומה ("ולוט ישב בערי הככר"), עד שבחר את מקום מושבו בסדום ("ויאהל עד סְדָם"),¹⁶ ובמקביל צעד אברהם בעבר הירדן המערבי מבית אל עד אלוני ממרא המשקיפה על סדום (י"ג, יח).

ירושלים 1968, טור 998; י' אהרוני, **אטלס כרטא לתקופת המקרא**, ירושלים 1974,² מפות 24, 26.

13. אין חובה להניח שמאוהלו של אברהם ניתן היה לראות את סדום. סביר להניח שאברהם ליווה את המלאכים כברת דרך וממקום הפְּרָדָה ניתן היה לצפות עליה.

14. י' אליצור עמד על הקושי שבתיאור "ויסע לוט מקדם" (יא), שלפיו נסע לוט ממזרח למערב (מקדם), בעוד שבפועל הלך ממערב לדרום-מזרח (לקדם). לדבריו, יש כאן לשון קצרה, וכוננת הכתוב היא, שלוט נסע "מקדם לבית אל". ראו: י' אליצור, 'מקדם, תיבה שפשוטה כמדרשה', בתוך: ב"צ לוריא (עורך), **זר לגבורות – קובץ מחקרים במקרא, בידיעת הארץ, בלשון ובספרות תלמודית, מוגש לר' זלמן שזר, נשיא המדינה, ביום הולדתו הפ"ג**, ירושלים תשל"ג, עמ' 19-13 (פורסם שוב בתוך: י' אליצור וע' פריש [עורכים], **ישראל והמקרא – מחקרים גיאוגרפיים, היסטוריים והגותיים**, רמת גן תש"ס, עמ' 25-30).

15. ראו: אהרוני (לעיל, הערה 12), מפה 26; קיל (לעיל, הערה 10), עמ' שנב.

16. על פי דוד ילון, המילה 'עד' בפסוק "ויאהל עד סדום" (י"ג, יב) פירושה אצל, על יד, ולפיכך משמעות הכתוב היא "נטה אהליו אצל סדום, על יד העיר הזאת". ילון מונה דוגמות נוספות לשימוש דומה במילה זו: בראשית ל"ח, א; במדבר כ"א, ל ועוד. ראו: ד' ילון, 'הוראות נשכחות לשרשים עבריים', **לשונו א, תרפ"ח**, עמ' 18-19.

הזיקה בין הדוד היושב באלוני ממרא לאחיין המתגורר בסדום ניכרת בתיאור המקביל:

וַיִּקְחוּ אֶת לוֹט... וְהוּא יָשֵׁב בְּסֹדֹם (י"ד, יב).
וַיָּבֵא הַפְּלִיט וַיַּגֵּד לְאַבְרָם הָעֵבְרִי וְהוּא שָׁכַן בְּאַלְנֵי מְמֵרָא... (שם, יג).

ישיבת לוט בסדום ואברהם באלוני ממרא ידועים זה מכבר לקורא ("ג, יח). מדוע יש צורך לספר זאת שוב? נראה שהמידע נמסר כאן בשנית, כדי להסביר שאברהם היה קרוב ללוט ולפיכך יכול היה להושיעו.¹⁷

כך ניתן להסביר מדוע דווקא לאחר חורבן סדום עזב אברהם את אלוני ממרא (כ', א). נראה שאברהם, אשר השקיף על חורבן סדום, סבר שלוט נספה באסון או הבין שאחייו בחר שלא לשוב אליו. מרגע שהקשר עם לוט הפך בלתי-אפשרי – עזב אברהם את אלוני ממרא.¹⁸ כמדומני שניסוח הפסוק המתאר את עזיבתו את אלוני ממרא מרמז על כך:

וַיִּסַּע מִשֵּׁם אַבְרָהָם אֶרְצָה הַנִּגְבַּב וַיֵּשֶׁב בֵּין קְדֵשׁ וּבֵין שׁוּר וַיַּגֵּר בְּגָרָר (כ', א).

לשון הפסוק חריגה. מדוע מדגיש הכתוב את עזיבת המקום הקודם – "ויסע משם"? לשון דומה מצויה רק עוד פעם אחת בתיאור מסעותיו של אברהם, בעת שעבר משכם לבית אל – "ויעתק משם ההרה" (י"ב, ח), ויש לכך סיבה.¹⁹ נראה כי רק לאחר חורבן סדום ובנותיה עזב אברהם את אלוני ממרא, וזאת משום שלא היה עוד טעם בהישארותו שם.²⁰

בחירת לוט בעבר הירדן המזרחי מבטאת הכרעה שאינו מעוניין להיות עוד חלק מבית אברהם. בדומה לפליטי מלחמת ארבעת המלכים אשר נסו ההרה –

17. במישור הערכי הכתוב יוצר ניגוד בין הרשע הסדומי הנלקח בשבי לצדיק הבא מאלוני ממרא להצילו.

18. יש לשים לב לכך שאברהם אינו חוזר לנדודיו אלא הופך מרגע זה ליושב קבע המתגורר בכל פעם במקום אחר: גרר (כ"א, א); באר שבע (כ"א, א); לא; כ"ב, יט); חברון (כ"ג, ב). ייתכן שגילו המופלג או בחירה באסטרטגיה חדשה לקריאה בשם ה' הביאו אותו לשנות את דפוס פעילותו.

19. במקרה זה נראה שהתורה מבקשת לומר, כי אברהם עזב את מקום ההתגלות וההבטחה לטובת נדודים בארץ וקריאה בשם ה'. עובדה זו מלמדת, כי אברהם לא היה עסוק בברכה שקיבל אלא התמקד בשליחותו להפיץ את שם ה' בקרב יושבי הארץ. דוגמה אחרת לכך במחזור סיפורי אברהם מצויה ביחס למלאכים ההולכים להחריב את סדום: "ויפנו משם האנשים וילכו סדמה ואברהם עודנו עמד לפני ה'" (י"ח, כב). הסיבה כאן ברורה לעין: בעוד אברהם נותר לעמוד לפני ה' והתווכח על הגזרה, עזבו אותו המלאכים (ויפנו משם) כדי לבחון את מעשי סדום ולהענישה בעת הצורך.

20. קיל (לעיל, הערה 7), עמ' נו, הציע הסבר אחר. לדבריו, הסמכת המסע להפיכת סדום מלמדת כי המהפכה האקולוגית פגעה גם בשדות המרעה שבהר יהודה, ולפיכך הוצרך אברהם להעביר את עדריו המרובים לשדות מרעה חלופיים.

"והנשארים הָרָה נסו" (י"ד, י), ברח גם לוט אל ההר – "ויעל לוט מצוער וישב בהר" (י"ט, ל). הקורא תוהה לרגע באיזה הר מדובר, ושואל את עצמו אם אנו עומדים לפני איחוד המשפחה. לרגע עולה בזיכרונו הצעת המלאכים: "ההרה המלט פן תִּסְפָּה" (שם, יז), הצעה שלוט דחה בטענה שלא יספיק להגיע להר לפני תחילת ההשחתה. בסופו של דבר עולה לוט להר, והקורא תוהה למשמעות המעשה, אך עם לידת עמון ומואב (שם, לו-לח) הוא מגלה, כי המדובר בהרי מואב ולא בהרי חברון – מקום מושבו של הדוד. משמעותה של הכרעה זו היא נתק סופי מבית אברהם ונטישת הארץ המובטחת. הפְּרָדָה הזמנית הפכה, אם כן, לפירוד.

מבחינה ערכית ניתן טעם אחר להיפרדות. מעשה בנות לוט אשר גילו את ערוות אביהן גרם לדחייתן מזרע אברהם,²¹ ובספר בראשית אין עוד ציפייה להתאחדות הדוד עם אחיינו. המעשה החמור מושווה למעשהו של חם (ט', כ-כז)²² ומשמש הסבר להסתייגותה העמוקה של התורה מעמי עבר הירדן (דברים כ"ג, ג-ז), השטופים בעריות בדומה לעמי כנען (ראו להלן).²³ מגמה זו מודגשת בצירוף המילים "עד היום" (ט' לז, לח) ביחס למואב ולעמון, הקושרות בין הורתם ולידתם ליחסה המסתייג של התורה מעמים אלה.

עמדה עצמאית של אברהם הכוללת התנגדות לגישתו של הקב"ה מצויה בוויכוח על השמדת סדום – ויכוח אשר לא הסתיים בהסכמה (י"ט, לג).²⁴ גם לבשורה על לידת יצחק התנגד אברהם וביקש להסתפק בישמעאל (י', כב).²⁵

21. חז"ל נחלקו ביחס למעשי בנות לוט. יש שדרשו מעשיהן לחיוב: "שנתכוונו לשם מצוה" (נזיר כג ע"א); "א"ר חייא בר אבין א"ר יהושע בן קרחה: לעולם יקדים אדם לדבר מצוה, שבשביל לילה אחד שקדמתה בכירה לצעירה, זכתה וקדמתה ארבעה דורות בישראל למלכות" (שם ע"ב). כנגד זאת, יש מן החכמים שדרשו מעשיהן לגנאי: "ויסע משם אברהם" – פינה מן ריח רע, שהיו אומרים לוט בן אחי אברהם בא על שתי בנותיו" (בראשית רבה פרשה נב ד, מהד' תיאודור-אלבק עמ' 543); "ר' סימון אמר: מתחילת עיבורו שלמואב לא היה לשום שמים אלא לשום זנות" (שם פרשה נא י, עמ' 540).

22. ראו: י' זקוביץ, **מקראות בארץ המראות**, תל אביב 2001, עמ' 49.

23. על הסתייגות התורה מפריצותם של עמי כנען ראו: י' פליישמן, 'למשמעותם של שינויי השם ומצוות המילה (עיון בבראשית יז)', **בית מקרא** 46, תשס"א, עמ' 315-316.

24. הסיפור על המשא ומתן על גורל סדום נחתם בהיפרדות – "וילך ה' כאשר כלה לדבר אל אברהם ואברהם שב למקמו" (י"ח, לג). במקומות שונים בתנ"ך סיום שכזה מבטא פער ומתח, שכן הכתוב מדגיש שכל צד פנה לדרכו. כך הסתיים הקשר בין בלעם לבלק (במדבר כ"ד, כה), ובין שאול לדוד לאחר שהראשון ניסה לפגוע בו (שמ"א כ"ד, כב; כ"ו, כה). במקרה שלפנינו החתימה נועדה לומר, שאף שנסתתמו טענותיו של אברהם – דעתו לא נחה מהשחתת סדום.

25. כמו כן, לדעת הסוברים שלקחת לוט מחרן הייתה בניגוד לצו להתנתק מבית אביו (ראו להלן), נמצא שאברהם ציית לצו ללכת לכנען אך התנתק מבית אביו רק באופן חלקי.

ה. הוויכוח על מעמדו של לוט

אם צודקים דברינו ואברהם בחר בשיבת קבע באלוני ממרא תוך המתנה ארוכת שנים ללוט, יש לשאול מה משמעות הדבר – מדוע בחר אברהם לנהוג כך תוך עימות עם צו ה'?

להבנת העניין עלינו לחזור לראשית הזיקה בין אברהם ללוט. כידוע, לוט הצטרף לדודו בהליכתו לכנען (י"ב, ה). הצטרפות האחייין נראית במבט ראשון סותרת את הצו "לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך" (י"ב, א), הכולל היפרדות ממשפחתו. יש שסברו שאברהם אכן שגה בלקיחת לוט עמו.²⁶ לטענת צ' שמעון, חוסר הנחת של ה' מצירוfo נרמז בכתוב: "וילך אברם כאשר דבר אליו ה' וילך אתו לוט" (י"ב, ד) – הפועל "וילך" מופיע פעמיים, וכך נוצרת הפרדה בין הליכת אברהם לבדו להליכתו עם לוט. כמו כן, המילים "וילך אברם כאשר דבר אליו ה'" (י"ב, ד) מופיעות לפני אזכור לקיחת לוט (שם, ד-ה), וכך נרמז כי ההליכה עצמה נעשתה על פי הצו, אך הצטרפות האחייין הייתה בבחינת הפרתו.²⁷ לעומת פרשנים אלו החזקוני (י"ב, ד) הציע בשם חז"ל, כי לוט אומץ על ידי אברהם ושרה.²⁸ פירוש זה סביר, שכן הרן אביו של לוט נפטר עוד בחרן (י"א, כח – אמו לא נזכרה כלל), ובמקביל לשרה ולאברהם לא היו ילדים (שם, ל). לפיכך טבעי הדבר שהאחיין היתום יאומץ על ידי דודו הערירי.²⁹ לפי גישה זו נהג אברהם כשורה כשנטל עמו את בנו המאומץ,³⁰ וייתכן שאברהם סבר כי ברכת הזרע (י"ב, ז) תתגשם (גם) בלוט. לפי גישה זו, המילים "וילך אברם כאשר דבר אליו ה'" נתפסות כאמירה כללית שלאחריה בא פירוט הכולל את הליכתו המשותפת של אברהם עם שרה אשתו ועם לוט בן אחיו. למחלוקת זו חשיבות רבה, שכן היא משפיעה על הבנת תהליך ההיפרדות. לפי העמדה הראשונה (אברהם שגה בלקיחת לוט), ההיפרדות היא בבחינת תיקון המעוות, שכן רק כעת הפך אברהם ראוי באופן מלא לברכת ה'. לעומתם, העמדה השנייה (לקיחת לוט מותרת) תראה בכך ניסיון חיובי שלא צלח באשמתו של לוט, שהיה רדוף אחר הרכוש.

26. ראו: מ' ברויאר, פרקי בראשית א, אלון שבות תשנ"ט, עמ' 231; S.P. Jeansonne, 'The Characterization of Lot in Genesis', *Biblical Theology Bulletin* 18 4, 1988, pp. 123-129

שמעון (לעיל, הערה 1), עמ' 268-271.

27. ראו: שמעון (לעיל, הערה 1), עמ' 269.

28. פירושו ל"ב, ד.

29. תופעת אימוץ ילדים מוכרת במקרא, הן על ידי קרובי משפחה (רות ד', טז; אסתר ב', ז), הן על ידי אדם זר (שמות ב', י; יחזקאל ט"ז).

30. רד"ק (י"ב, ה) הציע הסבר אחר ולפיו אברהם לקח את אחיינו משום שזה נטש את תרבות בית תרח והפך נאמן לדרכו של הדוד: "כי היה נשמע אליו". ייתכן שיסוד דבריו במדרש: "ולוט טפל לו" (בראשית רבה פרשה לט ד, מהד' תיאודור-אלבק עמ' 378).

לאור דברינו, יש להציע כי הצטרפות לוט לאברהם הייתה מעשה ראוי, ואילו התנהגותו השלילית של לוט היא שהרחיקה ביניהם. אברהם סבר שלוט שותף עמו לברכות הזרע והארץ. ייתכן כי ציפה ללידת בן ביולוגי שיירש אותו, אך יש לשים לב לעובדה, שהציפייה המפורשת לכך נאמרת רק לאחר שהמפגש עם לוט בעת הצלתו לא הבשיל לאיחוד מחודש (ט"ו, ב-ג). נראה כי אברהם ראה בלוט בן ממשיך, אולם משכלו כל הקצים הוא ביקש להיפרד מאחינו, תוך שהוא מבקש להשאיר את האפשרות של איחוד מחודש.³¹ למרות הפְּרָדָה הציע אברהם ללוט לחלוק עמו את הארץ המובטחת, משום שמבחינתו הוא עדיין נחשב כזרעו. לעומתו, הקב"ה מבטל את ההבטחה לנחלה משותפת בארץ הבחירה ומורה לאברהם לקנותה מחדש בעזרת ההתהלכות בה. כנגד זאת בחר אברהם להתמקם בקרבת מקום משום שלא נטש את התקווה כי לוט עוד יתקן את דרכיו וישוב אליו. בכך תבוא עלייתם המשותפת לכנען לכדי השלמה, כשלוט יהיה בין היורשים את נחלת אברהם בכנען. חשוב לציין כי ההמתנה של אברהם ללוט לא הייתה תלויה מבחינתו בשאלה אם יהיו לו במקביל ילדים נוספים, שכן הוא המשיך לשבת באלוני ממרא גם לאחר לידת ישמעאל, ואף לאחר הבשורה על לידת יצחק.

ו. היחס הדו־ערכי לצאצאי לוט בספר דברים

האם יש לגישתו של אברהם מקום בתכנית האלוהית? האם לוט נדחה באופן מוחלט מבית אברהם?

בספר בראשית תקוותו של אברהם לאיחוד מחודש נגזזה והפְּרָדָה הפכה לפירוד. אולם בראייה רחבה יותר נראה, כי ה' לא דחה את גישתו את אברהם אלא קיבל אותה באופן חלקי. עיון בספר דברים מעלה, שהיחס אל עמון ומואב הוא אמביוולנטי.

מצד אחד, התורה מְצוּוה על איסור חיתון עִמָּם לעולם: "לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' גם דור עשירי לא יבא להם בקהל ה' עד עולם" (דברים כ"ג, ד). זהו האיסור החמור ברשימת פסולי החיתון, ומשמעותו איסור עולם. לעומתו, איסור החיתון עם אדום ומצרים, הנזכר בסמיכות, הוא עד שלושה דורות בלבד (שם, ח-ט), וזאת אף שהיינו משועבדים למצרים מאות בשנים.³²

סיבת האיסור היא כפולה: במישור הגלוי, האיסור נומק ביחסם הקר ואף העוין של עמון ומואב כלפי עם ישראל בצאתו ממצרים, בניגוד ליחסי האחוה שלהם יש לצפות מעמים שעמם יש קשרי משפחה והיסטוריה משותפת – "על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים... ואשר שכר עליך את בלעם בן בעור" (שם, ה). במישור

31. כך גם בבראשית רבה פרשה מו ט, מהד' תיאודור־אלבק עמ' 393, מובא בפירוש רש"י ל"ג, ט.

32. ראו גם רש"י על אתר.

הסמוי, הנימוק לדחייתם של עמון ומואב קשור לגילויי העריות של בנות לוט עם אביהן, שמהם נולדו עמון ומואב.³³ הפסקה הקודמת עוסקת בעריות: איסור לקיחת אשת הדוד ואיסור לכרות שפכה וממזר לבוא בקהל ה' (שם, א-ג). איסור החיתון עם צאצאי לוט מנוסח בלשון זהה לאיסורי העריות: "לא יבא... בקהל ה'". ההקבלה לדין ממזר היא מלאה ואינה מותירה ספק ביחס לזיקה שבין השניים.

לא יבא ממזר בקהל ה' גם דור עשירי לא יבא לו בקהל ה' (דברים כ"ג, ג).
לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' גם דור עשירי לא יבא להם בקהל ה' עד עולם (שם, ד).

איסור החיתון עם עמון ומואב מהווה, אם כן, בריח התיכון בין רשימת העריות (הסיבה הסמויה) לרשימת העמים (הסיבה הגלויה). החוק מבטא אם כן יחס של ניכור לבני לוט שהכזיבו מבחינה צבאית-מדינית והורתם מגילוי עריות.

על אף היחס השלילי כלפי עמון ומואב, ספר דברים אוסר על כיבוש נחלותיהם בעת הכניסה לארץ ומנמק זאת בכך שיש ללוט זכות נחלה בעבר הירדן – "אל תצר את מואב ואל תתגר במלחמה כי לא אתן לך מארצו יְרֵשָׁה כי לבני לוט נתתי את ער יְרֵשָׁה" (דברים ב', ט); "וקרבת מול בני עמון אל תצַרם ואל תתגר במלחמה כי לא אתן מארץ בני עמון לך יְרֵשָׁה כי לבני לוט נתתה יְרֵשָׁה" (שם, יט). הוראה זו מצטרפת לאיסור לתקוף את אדום, מצאצאי יצחק (שם, ה), ומלמדת על גישה מורכבת לשאלת הנחלות. על פי ספר דברים ארץ כנען שממערב לירדן שייכת לבני יעקב בלבד, אולם במעגל השני (בעבר הירדן המזרחי) יושבים צאצאים אחרים של המשפחה המורחבת.

הזיקה שבין מסע בני ישראל לכנען לבין סיפורי אברהם ניכרת בהקבלת ההוראות לכיבוש הארץ לסיפור המלחמה בסדום. כבר עמדו רבים על כך, שמסע הכיבוש של ארבעת המלכים מקביל באופן מהופך למסע הכניסה של בני ישראל לארץ. במסגרת המסע של בני ישראל לכנען שובצו הערות המנוסחות בלשון אגבית, המציינות את העמים שגרו שם בימי קדם. ההערות מקבילות לרשימת העמים שבמסע ארבעת המלכים בפרק י"ד. בתחילה הגיעו בני ישראל אל נחלת אדום היא הר שעיר (דברים ב', א-ז). הפרשה מציינת את יושביה הקדומים של ארץ אדום – "ובשעיר ישבו החורים לפנים" (שם, יב), ורומזת בכך לניצחון ארבעת המלכים – "ואת הח'י בהררם שעיר" (י"ד, ו). לאחר מכן הגיעו בני ישראל למואב (דברים ב', ח-טז), וגם כאן מזכירה התורה שלא לצורך את יושבי הארץ מימי קדם – "הַאֲמִים לפנים ישבו בה... רפאים יִחָשְׁבוּ אף הם כענקים והמַאֲבִים יקראו להם אַמִּים" (שם, יז).

33. ראו: י' זקוביץ, 'בין תמונת הגורן במגילת רות למעשה בנות לוט', שנתון למקרא ולחקר המזרח הקדום ג, תשל"ט, עמ' 29-33, בשם: G. Von Rad, *Genesis*, (OTL), London 1963, p. 218.

י-יא). בכך היא רומזת לכיבוש ארבעת המלכים – "ויכו את רפאים בעשתרת קרנים" (י"ד, ה). מגמה זו ממשיכה בהוראה לישראל שלא לכבוש את ארץ עמון, כשהתורה מזכירה שלא לצורך את ישיבת הרפאים והמזומים בעבר הירדן – "ארץ רפאים תחשב אף הוא רפאים ישבו בה לפנים והעמנים יקראו להם זמזמים" (דברים ב', כ). בכך רומזת התורה לניצחון ארבעת המלכים על עמים אלה – "ויכו את רפאים בעשתרת קרנים ואת הזוזים בהם" (י"ד, ה). לאור ההקבלה הנרחבת יש לומר, כי פירוט מסע העונשין של ארבעת המלכים בפרק י"ד הוא בעל חשיבות רבה, שכן מתוקף ניצחונו של אברהם על ארבעת המלכים נקבע עבר הירדן המזרחי כנחלתו,³⁴ ומתוקף זאת ירשו בני לוט את נחלתם בעבר הירדן. גישה זו מרחיבה את הכלל המוכר בניסוחו "מעשי אבות סימן לבנים".³⁵ כלל זה תקף לכל זרעו של אברהם, ובכלל זה גם לצאצאי לוט.

לסיכום, היחס הדו־ערכי לצאצאי לוט, עמון ומואב, ניכר בספר דברים. היחס האמביוולנטי מלמד, שהפְּרָדָה מאברהם אינה בבחינת נתק מוחלט, וצאצאי לוט זכו לחלק בנחלת אברהם.

סוף דבר

במוקד דברינו עמד המתח שבין הוראת ה' לאברהם להתהלך בארץ, לבין בחירתו להתיישב באלוני ממרא במשך שנים רבות (י"ג, יח). הוראת ה' לבצע מסע מחודש בארץ ולשאת עיניים אליה נועדה לבטל את הבטחתו של אברהם ללוט לחלוק עמו את הארץ ובעצם להדיחו מבית אברהם. כנגד זאת בחר אברהם שלא להתרחק מאחינו אשר התיישב בסדום ולהתגורר באלוני ממרא, בשל הדרך המקשרת ביניהם והאפשרות לצפות ממנה על סדום. אברהם אמנם יזם את הפְּרָדָה על רקע המתח שהיה בינו לבין לוט אך הוא מיאן להפוך את הפְּרָדָה לנתק.

היה זה לוט שנמנע מלשוב אל דודו למרות ההזדמנויות שנקרו בדרכו. תחת זאת הוא בחר ללכת אל ההרים שבעבר הירדן המזרחי ולהתנתק באופן סופי מבית אברהם ומארץ הבחירה. במאמר הראינו שרק לאחר חורבן סדום, משנוכח אברהם שהקשר לא יחודש עוד, הוא פנה לדרכו.

טענת אברהם, שלוט הוא מצאצאיו ולפיכך אין להתנתק ממנו צצה ועולה מן היחס האמביוולנטי כלפי צאצאי לוט בספר דברים: מחד גיסא, אין לכבוש את

34. ראו: רש"י על דברים ב', ה. רמב"ן על דברים ב', כט כתב: "והנה עשה ה' נס לבני לוט לכבוד אברהם... והיא ממתנת אברהם". ראו גם: ז' קלאי, 'מסע כדורלעמר בראי ההיסטוריוגרפיה המקראית', שנתון למקרא ולחקר המזרח הקדום י', 1990, עמ' 155, המצטט את I. Benzinger, 'Zur Quellenscheidung in Genesis 14', BAZW 41, 1925, pp. 22-23, 27; 'בן־נון, "הארץ" ו"ארץ כנען" בתורה', מגדים יז, תשנ"ב, עמ' 33-41.

35. בלשון רמב"ן (בראשית י"ב, י): "לא נפל דבר מכל מאורע האב שלא יהיה בבנים".

ארצם, ומאידיך גיסא, אין להתחתן בהם לעולם.³⁶ כלומר, הם זכאים לנחלתם בעבר הירדן כחלק מנחלת אברהם שהיה אב המון גויים, אולם אין לקבלם בקרב בית יעקב.

36. אני מתעתד לכתוב על גיורה של רות המואבייה בהקשר זה.